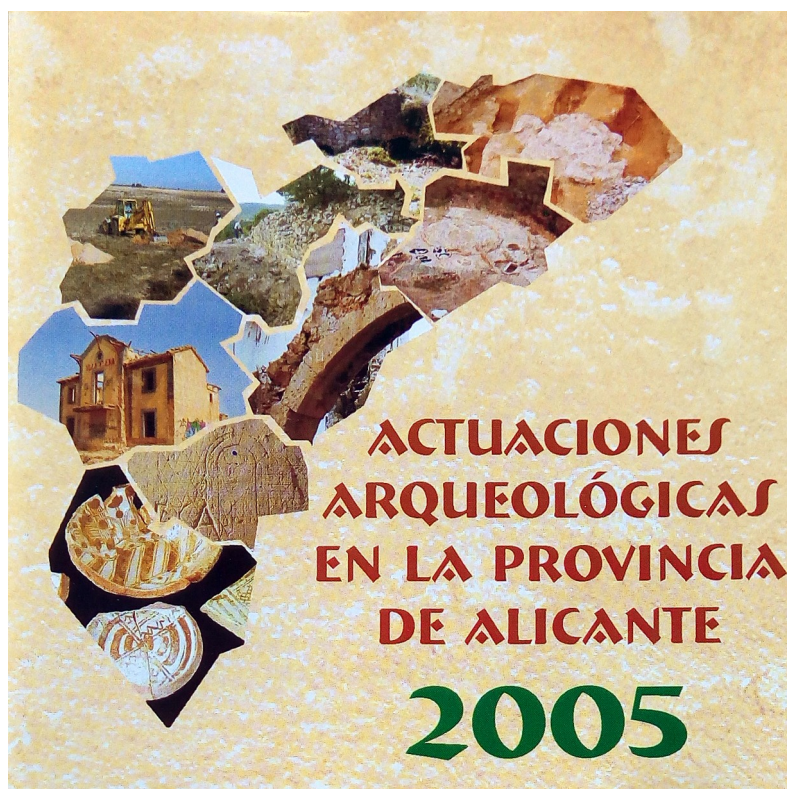

Carrer Major, nº 9 cantó carrer Sant Lluís, nº 17 (Pego)
 Guillem Pérez Jordà i Consuelo Roca de Togores

Publicación digital

Actuaciones arqueológicas en la provincia de Alicante. 2005

Editor

Fernando E. Tendero Fernández
 Sección de Arqueología del Ilustre Colegio Oficial de Doctores y Licenciados
 en Filosofía y Letras y en Ciencias de Alicante

Año de la edición: 2007

Depósito legal: A-981-2006

Nom de la intervenció:	Carrer Major, nº 9 cantó carrer Sant Lluís, nº 17
Municipi:	Pego
Comarca:	La Marina Alta
Director:	Guillem Pérez Jordà
Equip tècnic:	Consuelo Roca de Togores i Yolanda Carrión Marco
Autors del article:	Guillem Pérez Jordà i Consuelo Roca de Togores
Promotor:	Ajuntament de Pego
Autorització:	2005/0083-A
Data de l'actuació:	21/03/2005
Coordenades localització:	—
Període cultural:	Almoràvit / almohade i baixmedieval
Material dipositat:	Museu Arqueològic de la Ciutat de Dénia
Tipus d'intervenció:	Excavació arqueològica

INTRODUCCIÓ

L'excavació arqueològica es planteja després que l'Ajuntament haguera concedit la llicència d'obres, la qual cosa ha condicionat el posterior desenvolupament dels treballs. Després de l'enderrocament de les vivendes actuals es va plantejar l'excavació en la part superior del solar, la que dona al carrer Major. Entre els dos carrers hi ha una forta pendent i al mateix temps s'havia excavat un soterrani en la part que donava al carrer Sant Lluís, per la qual cosa no era necessària la intervenció arqueològica. El constructor durant el procés que va passar fins a la concessió del permís d'excavació, va iniciar els treballs de construcció en la part baixa del solar. En aquest procés les obres ocasionaren l'enfonsament de la casa colindant al carrer Sant Lluís. Per a retirar la runa acumulada el constructor va introduir una pala des del carrer Major per tal de fer-se un camí per a accedir i va excavar en part els nivells arqueològics que hi havia conservats en aquesta zona. Nivells que posteriorment sols hem pogut documentar en els talls que es conservaren junt als fonaments de les cases colindants.

Els treballs d'excavació arqueològica finalment s'inicien el dimarts 22 de març amb la retirada, amb una pala mecànica, dels nivells de reblit de còdols que hi

havia per sota del paviment contemporani. Posteriorment, i després de netejar la zona d'excavació es decideix amb l'arquitectura municipal respectar un tall de 1 m a cadascun dels laterals, per tal d'evitar afectar a aquests habitatges.

En aquest moment s'inicia l'excavació arqueològica amb la retirada de les capes superficials, que ens permeten definir les diferents fosses de soterrament. Es procedeix a la neteja dels diferents cossos localitzats a les fosses per tal de realitzar la documentació gràfica i fotogràfica pertinent. Esquelets que al finalitzar aquest procés es retiraren.

Posteriorment decidirem fer un sondeig junt al mur mitger de la casa ubicada a l'oest. En aquest treball poguerem documentar una sèrie de nivells baixmedievals que havien estat afectats en la resta del solar per la pala que va desenrutar la casa que es va enfonsar.

DESCRIPCIÓ DE LES TROBALLES

Nivells moderns i contemporanis

El pis de la casa actual (UE 1001) estava construït en la primera meitat del segle XX, i estava format per un paviment de mosaic que en algunes zones havia estat substituït per rajoles hidràuliques ja en la segona meitat del segle. Aquest paviment estava construït per sobre d'un reblit de còdols. Té una potència d'uns 30 cm.

Per sota d'aquest reblit es documenta un nivell de margues de color groc (1002) que estava molt afectat pels treballs d'excavació anteriors a l'excavació i que sols ens ha aportat alguns materials que arriben fins al segle XVII. Aquest sembla ser el nivell que cobreix la necròpolis, tot i que sols el poguérem documentar en un àrea molt reduïda, i per la cronologia dels materials cal pensar en la presència d'intrusions posteriors.

Aquest nivell està ubicat directament sobre el nivell estèril de margues en el qual estan excavades les diferents fosses de la necròpolis. Hi ha però, dues estructures més modernes que han afectat a les fosses. En la part central del solar hi ha un fonament (1003) de 2 x 1,48 m, construït amb pedres travades amb morter de calç, de planta quadrangular, que possiblement estiguera relacionat amb un pilar central que hi haguera en la vivenda. Al mateix temps, en l'angle SO del solar es va documentar una fossa de la qual hem pogut excavar una planta de quart de cercle, amb un diàmetre mínim de 1,36 m, que

conserva uns 30 cm de fondària (1004), reblida amb una terra margosa amb escombraries i pedres (1010) que afecta a un dels enterraments. No hem trobat cap material que ens permeta datar aquesta fossa.

Nivells baixmedievals

Al mateix temps poguérem fer un sondeig de 2 x 2 m junt al mur que ens separava de la casa de l'oest, ja que els treballs d'excavació anterior no l'havien afectat. Per sota del paviment actual (1001) es varen documentar uns reblits (1022, 1023) de terra sorrenco-argilosa, molt solta, amb graves i restes de material de construcció; que ens va aportar materials de la segona meitat del segle XV o de les primeries del XVI. Aquests reblits es recolzen a la paret de tàpia de terra amb un revestiment de morter de calç (1031) que fa de mitgera, on es pot observar una reparació feta amb maçoneria i verdugades de rajola, que podríem datar en aquest moment. Per sota d'aquest reblit es documenten diferents nivells de margues de color groc (1024) o roig (1025) que definirien dos paviments construïts amb aquest material. Aquests sols es recolzen en una primera fase del mur de tapia mitger (1031) i correspondrien per tant a una primera fase d'ocupació anterior a la reparació d'aquest mur. El mur té un fonament de pedres que no hem pogut acabar de documentar per qüestions de seguretat. Al retirar aquests nivells de paviments es podia observar la rasa de construcció del mur (1026) que tallava uns reblits (1027, 1028, 1029) de terra marró, sorrenco-argilosa, amb còdols, pedres i material de construcció ubicat directament per sobre de les margues naturals. Tant aquests reblits com una fossa (1030) possiblement circular excavada en el tap ens aportaren materials de la primera ocupació de la zona cap a la meitat del segle XV.

El mur de façana no es conservava en el moment en el qual procedirem a realitzar l'excavació, ja que havia estat enderrocat anteriorment. Desconeguem si es conservava el mur baix-medieval original tot i que la ubicació era la mateixa. De tota manera, en el tall que observàvem del mur de la casa del costat s'observava un sòcol de 70 cm d'amplària de blocs de pedra calcària i fragments de tap, travats amb morter de calç amb molt poca grava. Per sobre d'aquest es conserva la tàpia de terra amb enfoscat exterior de morter de calç, tot i que conserva algunes reformes posteriors fetes amb rajoles de 30 x 13 cm.

El límit sud de la parcel·la medieval seria igualment el mur que la delimita actualment i la separa de la casa del costat. Per l'est sols hem pogut observar una alineació de pedres que devia correspondre als fonaments d'un mur (1033)

que havia estat enderrocat. No tenim cap element per a confirmar la seua cronologia, però podria ser el límit de la casa medieval. Si aquesta corresponguera realment a la parcel·la medieval, les dimensions d'aquesta serien 6,81 m de façana i 6,16 m de fondària.

Nivells islàmics

Les fosses de la necròpoli segueixen totes una orientació N-S, amb els peus al nord i el cap al sud. Tenen una planta pràcticament rectangular i semblen definir-se fins a tres línies de fosses més o menys paral·leles separades per poc més de 1,5 m aproximadament.

Fossa 1005

Fosa de planta rectangular i de secció en U, de 2 m de llargària i 44 cm d'amplària, amb una profunditat mínima de 55 cm. Està reblida (1011) amb margues i no s'observa la presència de matèria orgànica. Al seu interior hi havia un esquelet (1012) d'un home que tenia entre 22 i 24 anys, amb una alçada de 1,65 m, amb algunes patologies orals i que per morfologia correspon a la tipologia dels mediterranis gràcils.

Fossa 1006

Fosa excavada en el tap, de planta suposadament rectangular, ja que sols hem pogut documentar l'extremitat superior on estava el cap. Reblida amb (1019) margues sense que s'hi observe la presència de matèria orgànica. Al seu interior hem pogut recuperar part del cap i dels membres superiors d'un individu (1020), possiblement un home, entre 43 i 55 anys, amb patologies orals.

Fossa 1007

Fossa de planta rectangular i de secció en U, tot i que la paret E és un poc reentrant. Té 1,8 m de llargària, una amplària de 55 cm i una profunditat mínima de 40 cm. El reblit (1013) és de margues i té una tonalitat obscura al presentar una quantitat important de matèria orgànica descomposta, ja que no hi ha restes ni de carbons ni de cendres. L'esquelet (1014) recuperat està col·locat decúbit lateral esquerre, amb el cap girat cap a l'est, amb els braços estesos i les cames molt lleugerament flexionades. Els peus tenen els turmells units i els braços apareixen pegats al cos, per la qual cosa pensem que el cos

estaria embolicat amb un llençol. És un home entre 30 o 35 anys, amb una alçada de 1,67 m, amb patologies orals i entesopàtiques.

Fossa 1008

Fossa de planta quadrangular, excavada en el tap de secció en U. Està tallada en la part superior pel fonament 1003, conserva una llargària de 1,21 m amb una amplària de 42 cm i una profunditat mínima de 32 cm. La fossa està reblida per una terra margosa (1018) on s'ha pogut observar la presència de matèria orgànica descomposta. De l'esquelet (1017) no es conserva ni el cap ni la part superior. Està col·locat decúbit lateral esquerre, amb el cos girat cap a l'est. Els peus tenen els turmells un damunt de l'altre i estan totalment estesos. Es tracta d'un home que tindria entre 50 i 55 anys, amb una alçada de 1,66 m, que presenta artrosis en la columna vertebral.

Fossa 1009

Fossa de planta rectangular que està tallada a l'altura dels peus pel fonament 1003. La llargària conservada és de 1,5 m, l'amplària varia entre 28 i 41 cm i l'alçat mínim és de 50 cm. La fossa deu estar excavada des del nord, ja que en secció aquest lateral està excavat en pendent i el sud forma com una coveta amb la paret reentrant. La fossa està reblida (1015) amb margues de color marró i blanc amb molt poca matèria orgànica. En la part superior apareix una pedra plana quadrangular que podria correspondre a una de les lloses d'una possible coberta. L'esquelet (1016) està col·locat decúbit lateral esquerre, amb el cos girat cap a l'est. Té el braç esquerre estès i el dret flexionat amb la mà sobre el maluc. El cap estava col·locat damunt del cos i no està clar si l'han mogut o si se l'han tallat. Es tracta d'un individu infantil, al voltant de 6 anys i mig, però no podem definir el seu sexe.

Com ja hem comentat, en els diferents casos els esquelets apareixen tots ells decúbit lateral esquerre i amb el cap girat cap a l'est. Solen estar pegats a l'extrem est de la fossa i tenen els braços estesos o lleugerament flexionats i els peus igualment estesos, tot i que en els individus de majors dimensions s'observava una lleugera semiflexió de les extremitats que podria estar condicionada per la mida de la fossa.

Les extremitats però, sempre apareixen pegades al cos i amb indicis que ens fan pensar que els cossos es col·locaven embolicats amb algun tipus de llençol. El desplaçament d'alguns ossos ens fa pensar que no s'omplien les

fosses amb terra directament i que la descomposició per tant es va fer en buit. Aquest índex coincideix amb la pràctica documentada als soterraments islàmics. En aquests les fosses van cobertes amb teules o amb lloses i per sobre d'aquestes es col·loca un túmul de terra i una pedra que marca la sepultura. En el nostre cas, tota la part superior de les sepultures hauria estat afectada per remocions posteriors i podem pensar que el reblit de les fosses es formaria tant per la infiltració de sediments com després amb la destrucció de les cobertes. De fet, en els reblits hem recuperat algunes pedres abocades.

INTERPRETACIÓ

L'excavació ens ha permès confirmar les notícies que parlaven de l'aparició d'enterraments en les obres que s'havien fet al voltant d'aquest solar, tot i que en cap cas s'havia fet una intervenció arqueològica. La cronologia d'aquests enterraments no la podem precisar, ja que no hi ha restes d'aixovar o de materials en els reblits, encara que les sepultures documentades totes elles segueixen el ritus islàmic. Aquest fet junt amb les notícies que indiquen l'aparició de soterraments dins del carrer Major ens fa pensar que són anteriors a la conquesta. Ja que a partir d'aquest moment el carrer es converteix en una de les vies d'entrada a la vila i al voltant del mateix es comença a crear un raval al menys a mitjans del segle XV.

Ens trobaríem doncs amb un cementiri que correspondria a l'alqueria d'Unxola, i al mateix temps podem pensar que de ser certa l'aparició d'enterraments dins del carrer Major aquest no segueix el traçat d'un camí anterior, sinó que es tractaria d'una nova via o, per contra, d'una modificació del traçat d'un camí anterior. És habitual que els cementiris islàmics s'ubiquen a les afores dels nuclis d'hàbitat, al costat d'un dels camins que permeten l'accés a l'alqueria i de fet solen agafar el nom de la porta més pròxima (Torres, 1983).

Cementiris similars al documentat en aquest solar són abundants a altres llocs del País Valencià i recentment s'ha publicat al darrer número de la revista *Aguait* un monogràfic sobre cementeris musulmans de la Marina Alta (Castelló i Marí, 2004). S'han documentat tot un seguit de necròpolis que de forma general es daten entre els segles XI i XIII, ja que en cap cas hi ha elements per a precisar la cronologia. Estan formades bàsicament per fosses simples excavades en el sol verge, de planta rectangular i amb els extrems lleugerament arrodonits. En alguns casos hi ha tractaments especials consistents en recobriments d'argila o pedres en les parets. I les cobertes, que

generalment no es conserven, quan hi ha algun element són lloses per sobre de les quals es col·locaria normalment un túmul de terra i possiblement alguna marca, bàsicament pedres. No hem trobat restes de claus que ens pogueren indicar la presència de taüts ni tampoc d'agulles que es relacionaren amb els sudaris. La posició dels esquelets sí que ens fa pensar en que seguint el ritus s'embolcallaven en un número imparell de sudaris, nugant-se juntes les mans i els peus (Martínez, 1988). Hem pogut observar igualment el desplaçament d'alguns ossos, per la qual cosa hem de pensar que la fossa es cobriria amb lloses o pedres i no es reblia amb terra, per la qual cosa la descomposició es feia en buit.

Evidentment, sols hem excavat una part molt reduïda de la necròpolis i és arriscat treure conclusions a partir d'aquestes dades. No tenim elements per a definir els límits d'aquest espai, però és possible que cap a l'est aquest límit coincidira amb el mur que delimitaria la vivenda que dona al carrer Major, coincidint amb el punt on comença la pendent que baixa fins al carrer Sant Lluís. Sols hem pogut fer un sondeig molt xicotet en la part de darrere d'aquest límit i en aquesta àrea és on hem pogut documentar nivells de l'ocupació medieval cristiana, però no hem trobat fosses de la necròpolis islàmica. Si els futurs treballs confirmaren aquest límit, la necròpolis estaria aprofitant l'espai més o menys pla que hi hauria en aquesta vessant i tindria un límit orogràfic.

Altres fet que destaca és que amb excepció de l'individu infantil que no té elements per a definir el sexe, ens trobem en tots els casos amb restes d'inhumacions masculines. Sols coneguem un cas en la necròpolis de les Llenes de Benissa on d'un conjunt de 10 esquelets, amb l'excepció d'un infant que no es pot sexuar, tots ells corresponen a dones. Fins al moment no hi ha elements que confirmen aquestes pràctiques, tot i que en alguns casos s'intueixen algunes concentracions d'individus d'un mateix sexe o d'infants en determinades zones de necròpolis. Haurem d'esperar a la publicació de les necròpolis excavades en extensió i a que futurs treballs en aquesta ens permeten confirmar o desmentir aquestes dades.

Al mateix temps hem pogut datar la construcció dels murs de tàpia que continuen sent utilitzats per les cases actuals. Els materials ens donen una cronologia entre finals del segle XV i inicis del segle XVI, coincidint amb les dades que fins al moment s'havien plantejat per a la creació del raval (Martí, 2004). Les dades aportades per aquesta intervenció no ens permeten anar més lluny per ara i hem d'esperar que la realització d'intervencions sistemàtiques en

tota aquesta vila ens permeta aprofundir en el coneixement que tenim de la seua història.

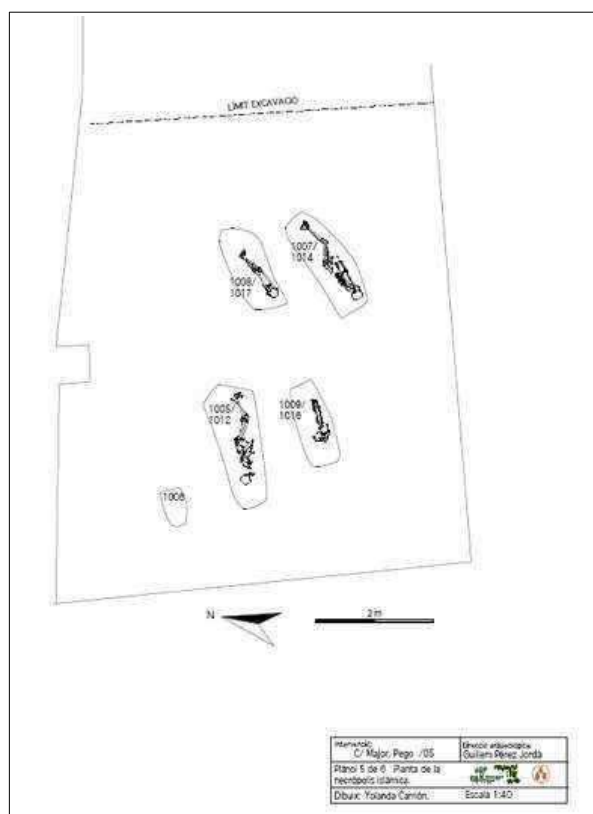
BIBLIOGRAFIA

CASTELLÓ I MARÍ, J. S. (2004): "Dossier: els cementeris islàmics a la Marina Alta. Segles XI-XVI", *Aguaites*, 21, pp. 7-11.

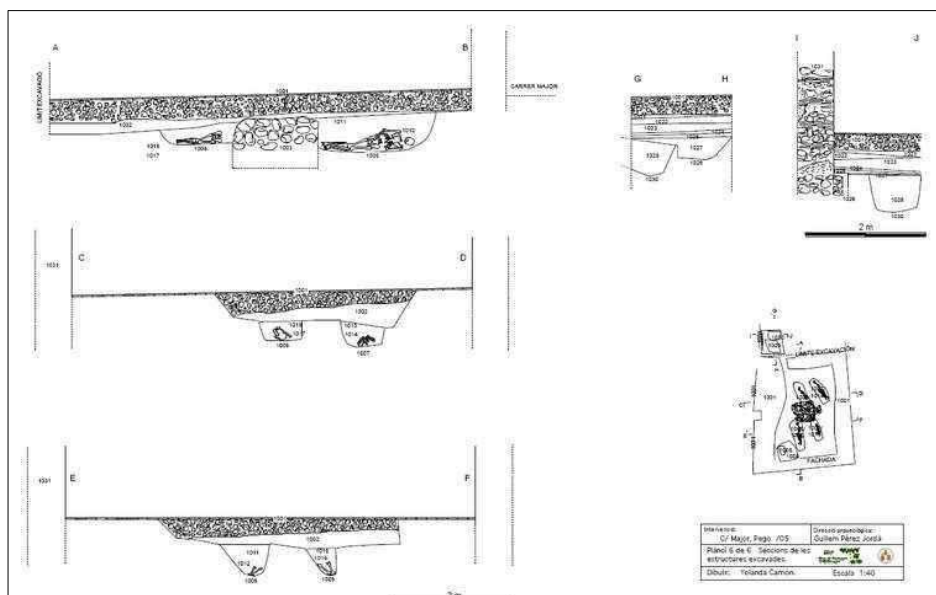
MARTÍ OLTRA, J. (2004): "La vila de Pego a les acaballes de l'edat mitjana", a E. Guinot, J. Torró i J. Martí: *Carta de poblament de Pego 1279*, Ajuntament de Pego, Pego, pp. 33-41.

MARTÍNEZ ALMIRA, M.ª M. (1988): "Celebraciones familiares en Al-Andalus", *Sharq Al-Andalus*, 5, pp. 193-200.

TORRES BALBÁS, L. (1983): *Crónica arqueológica de la España musulmana*, VI. *Obra Dispersa I. Al-Andalus*, Instituto de España, Madrid.

Planta de la necrópolis

Secciones de las estructuras excavadas

Vista general de la necròpolis

Alçat del mur de tàpia 1031